

תשובתה החד־משמעית של גבע על השאלה "האשה מה אומרת?" מופיעה בסיכום הספר: "האשה אומרת כן". כלומר, נשים הסכימו לתפקיד החברתי שיועד להן ועוצב עבורן בידי החברה הכללית, בידי פעילות ציבור מן הדורות הקודמים (אף שבשנות החמישים תפקידן נשכח והן לא זכו לקרדיט על הישגיהן), בידי הגברים במשפחתן ובידיהן עצמן. הנשים הכותבות השלימו עם תפקיד זה ובה בעת כתבו (ויש לשער שגם דיברו) על השעמום וחוסר התוחלת שבעבודות הבית המתישות, על מגבלות הצנע, על התלות הכלכלית בבן הזוג ועל ההדרה העקבית והעמוקה מתחומי ביטחון ומנהל ציבורי. בכתיבתן הן גם התלוננו על נושאים במרחב הציבורי הנוגעים ישירות לחייהן של נשים, למשל מצבה המזעזע של מחלקת יולדות בבית חולים.

ספרה של גבע הוא אבן דרך בכתיבת היסטוריה על נשים יהודיות במדינת ישראל, והוא מצטרף למחקריהן של ההיסטוריוניות אורית רוזין וליילך רוזנברג־פרידמן ולמחקריה הקודמים של גבע. למרות תוספת חשובה זו, המחקר על נשים בשנות המדינה הראשונות עדיין בתחילתו. להשוואה, בעשורים האחרונים נבנה גוף ידע מרשים, ברובו על ידי חוקרות, בנוגע לנשים יהודיות בתקופת המנדט הבריטי (וגם בנוגע לשלהי האימפריה העות'מאנית). עם חוקרות וחוקרי נשים בתקופה זו נמנים מרגלית שילה, דבורה ברנשטיין, דפנה הירש ומאיר חזן.

שרון גבע היא היסטוריונית, היסטוריונית ציבורית ופעילת רשת פמיניסטית. ספרה הראשון, **אל האחות הלא ידועה: גיבורות השואה בחברה הישראלית**, עסק בניצולות שואה בחברה הישראלית בשנות החמישים ובחן מחדש את הקביעות המוכרות על שתיקה והשתקה. במסגרת הבלוג הפמיניסטי שלה, "אל מדף ספרי ההיסטוריה", מפרסמת גבע ביוגרפיות קצרות על נשים בהיסטוריה יישובית וישראלית, כגון לוחמת האצ"ל שושנה ג'מיל, השוטרת מצוות החקירה

אלה אילון

שרון גבע, **האשה מה אומרת? נשים בישראל בשנות המדינה הראשונות** (ירושלים: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, 2020), 293 עמודים

הספר **האשה מה אומרת? נשים בישראל בשנות המדינה הראשונות** מאת ההיסטוריונית שרון גבע מתחקה על טקסטים שכתבו נשים, עבור נשים, בעיתונות העברית של מדינת ישראל בשנות החמישים. זהו ניסיון מרשים ומרתק לאתר קול קיבוצי של קבוצה היסטורית, במקרה זה נשים יהודיות דוברות עברית, ובעיקר קבוצה שקיבלה עליה את הדין החברתי והציבורי, כלומר פעלה במסגרת מגבלות תעסוקתיות, כלכליות ומשפחתיות גורפות למדי. האתגר הטמון באיתור קולן הקיבוצי של נשים אלה נובע משני היבטים. מן הצד האחד, רוב חברות הקבוצה לא ניסחו את עמדתן הכללית באופן מגובש, ומן הצד האחר הן לא התמרדו בגלוי נגד מצבן. הטקסטים שכתבו נשים יהודיות בשנות החמישים בעברית אינם מבטאים במפורש את עמדותיהן ודעותיהן, ובה בעת לא נכתבו כמעט טקסטים ביקורתיים על חייהן של נשים אלה.

של אייכמן, חנה יעקובסון, אשת החינוך הפולנייה סטפה וילצינסקה ועוד. במשך שנים ניהלה גבע את הפרויקט "מעלות ערך" לכתובת ערכים על נשים בוויקיפדיה העברית, והיא הגישה את פינת ההיסטוריה "היה הייתה" בתוכנית **סדר יום** עם קרן נויבך בתאגיד השידור הציבורי. מפעלה ההיסטורית וההיסטורית-ציבורית של גבע הוא מפעל לכתובה והנגשה של היסטוריה של נשים בחברה הישראלית – אך גם היישובית, כפרטים וכקבוצה.

הספר **האשה מה אומרת?** הוא נדבך נוסף וחשוב במפעלה של גבע לכתובת היסטוריה של נשים במדינת ישראל והנגשתה, וביסודו עומד הניסיון לברר מה כתבו נשים על עצמן ועל חייהן. הבחירה להתמקד במדורי נשים ובעיתוני נשים הכתיבה את תחומי העיסוק בספר – נושאים שנידונו ודוברו על פני השטח, במכוון ובמודע, ואף היו רווחיים במידת מה (או לפחות אפשריים כלכלית) למי שדנו בהן, כלומר לעיתונאיות. מדורים אלה, ורוב ספרה של גבע, עוסקים ביומיומי ובטריטוריאלי לכאורה, ובניסוחה של גבע – "הדברים החשובים באמת": מצב הבית, אימהות, פרנסה וטיב האזרחות של נשים במדינת ישראל. גיבורות הספר הן נשים אנונימיות – בחדר הלידה, במטבח, בספונג'ה, בתור במכולת, בדרך לאסוף את הילדה מהגן, מול פנקס התלווים, מול העיתון, מול ערמת הכביסה או הכלים המלוכלכים או מול דלת הבית שמצידה השני אורחים לא קרואים שהגיעו במועד לא מתאים.

לפי הספר, הנשים היהודיות בישראל שקראו את מדורי הנשים ועיתוני הנשים בעברית בשנות החמישים פעלו למען מטרות שהיו שלובות זו בזו: הקמת ביתן הפרטי והלאומי, תחזוקתו המתישה והבלתי מתגמלת של הבית, שותפות מסוימת (גם אם לא מלאה) בחיים הציבוריים ואימהות. פעולותיהן בנסיבות החברתיות, הכלכליות והביטחוניות של חייהן תרמו – במפורש או במשתמע – לדיכוי מקצועי, כלכלי, ציבורי ומשפחתי של

ציבור הנשים, כולל של בנותיהן. חיי היומיום שלהן היו עמוסים לעיפה בניקיון, בישול, הטלחה, רכישת מזון, התרוצצות ולעיתים גם עבודה בתשלום מחוץ לבית – כל עוד היא לא הפריעה להן למלא את תפקידן במשק הבית. חלקן היו פעילות ציבור, ומעטות מילאו תפקידים בכירים בממשלה (גולדה מאיר בתפקיד שרה), בכנסת (בבה אידלסון ממפא"י, רחל כהן-כגן ממפלגת ויצ"ו, טובה סנהדראי ממפלגת חזית לאומית דתית ואחרות), בעירייה (חנה לזין, ראש עיריית ראשון לציון). אימהות שכולות, ובראשן הפעילה החברתית ו"אם הבנים" רבקה גופר, מילאו תפקיד חברתי-תרבותי חשוב והיו סמל לאימהות ישראלית לאומית.

הספר מחולק לשלושה פרקים. הפרק הראשון, "האשה במדינה", עוסק ב"אזרחית המדינה", כלומר בעמדות של נשים בעמדות כוח ציבוריות שונות: בוחרות ונבחרות, חיילות ואימהות של חיילים וחיילות. נוסף על כך, הפרק עוסק בעבר הסופרג'יסטי של התנועה הציונית בתקופת המנדט, ובעיקר בשכחתו בשנות המדינה הראשונות. הפרק השני, "לאשה ולאם", עוסק בעמדות של נשים על אימהות, בתפקידן העיקרי בחברה הישראלית הצעירה ובבחירתן העקבית בתפקיד זה. הפרק גם עוסק בדמותן הנערצת של אימהות שכולות בשנות המדינה הראשונות וברומן מפתח על אישה אשכנזייה שמוצאת תינוקת תימנייה בבית החולים ומאמצת אותה. הפרק השלישי, "לאשה ולבית", עוסק בעבודת נשים בתוך הבית ומחוצה לו. לפי גבע, נשים הסכימו עם האחריות שהוטלה עליהן לתפקוד הבית. הן ניסו להוציא את המיטב ממצבן, חרף הצרימה שהרגישו, ובה בעת חינוכו את בנותיהן ללכת בעקבותיהן וראו ברגשות מעורבים את הצלחותיהן וכישלונותיהן של נשים שרכשו מקצועות שנחשבו גבריים.

שמות החלקים נבחרו כמחווה למקורות הראשוניים שהספר מתבסס עליהם, והם מורכבים משמות מדורים בעיתוני נשים.

המחווה נאה (ונעשתה גם בספרה הקודם של גבע) ומדגימה את ריבוי קולות הנשים במדורים אלה. עם זאת, השמות מקשים את ההתמצאות בספר, משום שבחלק מהמקרים אין התאמה ברורה בין תוכן הפרקים ותתי-הפרקים ובין הציטטות שבראשם. המחווה למקורות הראשוניים מדגימה את עמדתו של הספר: בואו נקשיב למה שנשים כתבו כשכתבו לנשים אחרות וכך נוכל ללמוד על עמדתן, על (חלק מ) תחומי העניין שלהן וכיצד הן עצמן ראו נשים ונשיות ישראלית. תמונת הדעות והעמדות העולה מן הספר מורכבת ומגוונת ואינה מתכנסת לאמירה ברורה וחד-משמעית. עניין זה משקף את עמדתו: נשים אינן מקשה אחת, והציפייה (שהתקיימה גם אצל הקוראת שכותבת שורות אלה) למצוא אמירה חדה ומזוקקת של האישה היהודייה הישראלית רדודה ולא הוגנת. כך, השאלה הנשאלת אינה "האשה מה אומרת?", אלא "הנשים מה אומרות?".

החזקה העיקרית של הספר היא בשימוש מושכל במקורות ראשוניים מתוך הכרה במגבלותיהם. מקורות אלה מייצגים ציבור מוגדר יחסית – של נשים ישראליות יהודיות, בגירות, קוראות עברית, חלקן כותבות עברית, בעלות נגישות לעיתונות יומית או לעיתוני נשים. ילדות ונערות אינן ניצבות במוקד הספר אלא בשוליו – כבנותיהן של גיבורות הספר, אולי כחיילות בפוטנציה. נשים שלא דיברו עברית או נשים שעיתון יומי בעברית לא היה בהישג ידן – מתוארות גם הן בשולי הספר, למשל כמושא העזרה של רבקה גובר או כאם הביולוגית, יוצאת תימן, של התינוקת שאימצה רות צוקר. שוליותן, שגבע מכירה בה במפורש, מצביעה על הצורך המידי במחקר שיתמקד בנשים בשולי הספר ועל איתור מקורות ראשוניים רלוונטיים לחייהן ולקולן.

חזקה נוספת של הספר היא בבחירת תמות שנוסחו בתכיפות ובבהירות במקורות הראשוניים. אפשר, בעיקר מקריאת הפרק השני והפרק השלישי, לדמיין את חוויותיהן של הכותבות והקוראות – בחדר הלידה, בתור

לרכישת מצרכי יסוד, בזמן הספונג'ה, במהרן לשוב לטפל בילדים אחרי שעות עבודה ספורות מחוץ לבית, בעייפותן בסוף יום מפרך של הורות ומטלות ובקוראן את מדורי הנשים בניסיון ללמוד כיצד לשפר את התפריט או את ניהול התקציב. החוויות המתוארות בספר הן כר פורה לשאלות מחקריות נוספות על אודות חיי יומיום, של נשים ובכלל, בשנות החמישים. למשל: אירוח, התארחות וחברות; כתיבת מכתבים וקריאתם; דרכים לניהול תקציב ביתי; החלטות הנוגעות לגודל המשפחה ולחינוך; השוואה בין יומיום עירוני של קבוצות שונות – למשל יוצאות מדינות שונות, בעלות מעמד חברתי-כלכלי שונה ובמיקום כזה או אחר על סולם הדתיות – מסורתיות-חילוניות ועוד.

חזקה שלישית של הספר היא ריבוי הקולות שלו. ריבוי זה, אשר נדמה בקריאה ראשונה כחולשה, הוא מקור עוצמה. בזכותו אפשר להבחין בשונות ובעימותים פנימיים בתוך אמירת ההנחות, כלומר בתוך השלמת הנשים עם מצבן. אלו מזכירים שלא כל הנשים דומות ואין חובת הסכמה ופעולה משותפת. נראה שלפי גבע ריבוי הקולות ואי-ההסכמה מצביעים על חולשה פוליטית של נשים בתקופה הנחקרת. גבע מצרה על חוסר ההסכמה, על חוסר הסולידריות ועל היעדרה של פעולה משותפת של נשים לטובת נשים ("המין המשותף אינו מאחד", עמ' 41-56). היא טוענת שאחת הסיבות למצב זה בשנות המדינה הראשונות הייתה שכחת ההיסטוריה הסופרג'יסטית של נשים יהודיות ביישוב בתקופת המנדט והשכחתה ("לפאר את דפי ההיסטוריה", עמ' 63-72).

לריבוי הקולות יש גם מחיר – הספר נוטה לתיאוריות ולשברור (פרגמנטציה). נוסף על תמונת היומיום האפרורית ועל הצגת נשים יהודיות-ישראליות כמשלימות עם מקומן, תפקידיהן וגורלן (גם אם לא תמיד בלב שלם), הקריאה בספר מלווה בתחושה שאין לו טיעון ברור הנטוע במתודולוגיה מפורשת. הספר עונה על השאלה המוצגת בכותרת